

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2024.02.01.12>

mgr Michał MAKUCH

<https://orcid.org/0000-0001-8110-5389>

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

e-miał: m.makuch@ujd.edu.pl

Historyczno-prawna analiza motywów ochrony przyrody

Streszczenie

Historia ochrony przyrody ukazuje bogaty i wielowiekowy proces kształtowania ludzkiej świadomości i działań w zakresie zabezpieczania zasobów naturalnych. Początkowe oddziaływanie człowieka na środowisko miało charakter ograniczony, wynikający z zaspokajania podstawowych potrzeb bytowych. Jednak rozwój społeczny, przemysłowy i technologiczny prowadził do narastającej degradacji zasobów przyrodniczych, co wymagało podjęcia systematycznych czynności zapobiegawczych. W obliczu tych wyzwań podjęto działania ochronne, motywowane różnorodnymi przesłankami, zarówno ideowymi (bezinteresownymi), jak i praktycznymi (użytkowymi). Ideowe motywy, takie jak względy kulturowe, estetyczne, religijne i etyczno-filozoficzne, wynikają z wewnętrznych potrzeb człowieka, jego świadomości i emocji. Z kolei praktyczne motywy, obejmujące aspekty ekonomiczne, strategiczne, zdrowotne i naukowe, skupiają się na racjonalnym użytkowaniu zasobów przyrody w sposób trwały i zrównoważony. Ewolucja tych motywów była uzależniona od poziomu rozwoju społecznego, wiedzy, stopnia degradacji środowiska oraz skuteczności prawodawstwa. Współczesna klasyfikacja motywów ochrony przyrody wskazuje na ich złożoność oraz konieczność integracji idei bezinteresownej ochrony z potrzebami użytkowymi, co umożliwia zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi.

Słowa kluczowe: historia ochrony przyrody, prawo ochrony przyrody, przesłanki ochrony przyrody, wartości kulturowe, ochrona zasobów naturalnych, ochrona przyrody.

Wstęp

Ochrona przyrody ma odległy i bogaty rodowód, który kształtował się na przestrzeni minionych stuleci i wykazuje nierozzerwalny związek z działalnością ludzi. Od zarania dziejów istoty ludzkie wywierały wpływ na otaczające ich śro-

dowisko przyrodnicze. Ze względu na konieczność zapewnienia elementarnych wymogów bytowo-życiowych, sięgali po wszystko co oferowało im środowisko naturalne. Zaspakajanie podstawowych potrzeb wiązało się przede wszystkim z aktywnościami takimi jak wycinanie lasów pod uprawę ziemi, myślistwo czy pozyskiwanie surowców. Początkowo, działalność tego typu nie stanowiła istotnego zagrożenia wobec przyrody, ale wraz z postępującym rozwojem społecznym, przemysłowym i technologicznym, oddziaływanie na środowisko przyrodnicze było coraz większe. Prowadzone na przestrzeni kolejnych stuleci, ekspansywne pozyskiwanie zasobów przyrody stało się przyczyną ogólnoswiatowej degradacji środowiska naturalnego. Sytuacja ta implikowała konieczność podjęcia działań ochronnych oraz takiego użytkowania zasobów przyrodniczych, które gwarantowałyby możliwość ich naturalnego odtwarzania. Należy zgodzić się ze stanowiskiem A. Hłobił, która trafnie zwraca uwagę, że

na kształtowanie się stosunku człowieka do przyrody i środowiska wpływały właściwości natury ludzkiej wiążące się z jej wewnętrznymi potrzebami, które w miarę rozwoju społeczeństw stawały się elementami kultury. Znalazła w nim odbicie również ocena niematerialnego znaczenia przyrody, co wiązało się z wartościowaniem jej tworów, wyróżniających się określonymi walorami kulturowymi, społecznymi i naukowymi¹.

Celem przeprowadzonych badań była historyczno-prawna analiza motywów ochrony przyrody w kontekście ich znaczenia dla rozwoju regulacji prawnych dotyczących tej dziedziny. Podjęto próbę szczegółowego ustalenia oraz klasyfikacji motywów stojących u podstaw działań legislacyjnych, a także dokonania oceny, w jakim stopniu różnorodność tych motywów wpływała na kształtowanie normatywnego podejścia do ochrony przyrody. Badania dążyły nie tylko do identyfikacji i systematyzacji motywów, lecz również zrozumienia ich roli w procesie ewolucji prawnych regulacji dotyczących ochrony środowiska naturalnego. Opracowanie to pozwoliło na odpowiedź na pytanie, czy różnorodność motywów – obejmujących zarówno aspekty praktyczne, jak i ideologiczne, moralne, religijne czy naukowe – wpłynęła na sposób uregulowania tej problematyki w porządkach prawnych różnych epok.

W realizacji tego celu wykorzystano zarówno metodę dogmatyczno-prawną, jak i metodę historyczną. Metoda dogmatyczno-prawna pozwoliła na analizę treści norm prawnych, ich systematyzację oraz badanie ich wewnętrznej struktury i relacji. Natomiast metoda historyczna umożliwiła umiejscowienie rozwoju regulacji dotyczących ochrony przyrody w szerokim kontekście społeczno-politycznym i kulturowym poszczególnych epok historycznych, co pozwoliło na zrozumienie, jak zmieniające się uwarunkowania wpływały na formułowanie określonych motywów oraz ich przełożenie na konkretne rozwiązania prawne. Integracja obu metod badawczych umożliwiła wielowymiarowe ujęcie problematyki

¹ A. Hłobił, *Motywy ochrony środowiska a zachowania proekologiczne człowieka*, „Monografie Komitetu Inżynierii Środowiska PAN” 2009, nr 59, s. 49–54.

oraz lepsze zrozumienie procesów kształtujących współczesne podejście do ochrony przyrody w ramach prawa.

Rozważania należy rozpocząć od wyjaśnienia pojęcia motyw. W języku polskim słowo to oznacza bodziec skłaniający do określonego działania². Zgodnie z przedstawioną definicją motywy ochrony przyrody to wszelkiego rodzaju bodźce, które wywarły wpływ na kształtowanie działań ochronnych. Aby zrozumieć współczesne przesłanki ochrony przyrody należy zbadać naturę atrybutów, ustalić normy i kryteria wartościowania oraz hierarchię wartości, które motywowały ludzi do rozpoczęcia poczynań zabezpieczających. Zagadnienie motywów ochrony przyrody jest tematem niejednokrotnie podejmowanym przez autorów związanych z problematyką ochronną zarówno w kategorii rozważań przyrodniczych jak i prawnych³. Analizując literaturę przedmiotu można stwierdzić, że różne były bodźce, które motywowały ludzi do podejmowania działań związanych z zabezpieczeniem wartości i dóbr przyrodniczych. Motywacja była i jest zależna od różnorodnych czynników takich jak m.in. poziom rozwoju i wiedzy społeczeństwa, stopień rozwoju gospodarczo-technologicznego, intensywność i skuteczność działań prawodawczych, skala degradacji środowiska naturalnego. W czasach najdawniejszych dominujące znaczenie miały przesłanki, które opierały się na wartościach religijnych czy nawet okultystycznych. Już ludzie żyjący w pierwotnych formach ustrojowych, zarówno w organizacjach plemiennych jak również w pierwszych organizacjach państwowych⁴ rozpoczęli inicjowanie aktywności związanej z ochroną przyrody. Ich motywacja i znaczenie były często rozbieżne z aktualnymi powodami ustanawiania form ochronnych. Wraz z rozwojem społeczeństwa i instytucji państwa wykazać można stopniowe kształtowanie i uwydatnienie się kolejnych bodźców motywujących do ochrony przyrody. Pośród najistotniejszych należy wymienić motywy estetyczne, etyczno-filozoficzne, kulturowe. Poza wyżej wskazanymi przesłankami, można wyróżnić także m.in. motywy gospodarcze, religijne oraz zdrowotne⁵. Przytoczone przesłanki nie występowały samodzielnie i często nachodziły się na siebie, ponadto nie mają charakteru katalogu zamkniętego i ulegają ciągłemu rozszerzaniu⁶. Na-

² <https://sjp.pwn.pl/szukaj/motyw.html> dostęp na 23.10.2024 r.

³ Prezentację motywów ochronnych można znaleźć m.in. w: E. Symonides, *Ochrona przyrody*, Warszawa 2008, s. 67–75; J. Boć, E. Samborska-Boć, [w:] J. Boć, K. Nowacki, E. Samborska-Boć, *Prawo ochrony środowiska*, Wrocław 2008, s. 57–63 i wskazana tam literatura; A. Przyborowska-Klimczak, *Ochrona przyrody. Studium prawn międzynarodowe*, Lublin 2004, s. 30–35.

⁴ Trafnie zauważa Henryk Samsonowicz, że: *istnienie państwa poprzedzone było istnieniem innych form organizacji społecznych. Ich definicje nie są jasno określone i konsekwentnie używane. Niekiedy pisze się o „proto” państwach, niekiedy o „państwach (czy państewkach) plemiennych”*. H. Samsonowicz, *Plemię i państwo*, „Kwartalnik Historyczny” 2005, R. 112, nr 3, s. 5–20.

⁵ Por. E. Symonides, op. cit., s. 5.

⁶ Zob. A.P. Kubiak, *Uwagi na temat roli nauk przyrodniczych i nowej duchowości w ochronie przyrody*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2009, 7/2, s. 147–162.

leży wyartykułować, że na podstawie charakterystycznych cech poszczególnych motywów doszło do precyzyjnego określenia celów i metod działań ochronnych.

1. Koncepcje klasyfikujące motywy ochrony przyrody

Wobec różnorodnych koncepcji klasyfikujących motywy ochrony przyrody koniecznym staje się dokonanie systematyzacji w tym zakresie. Wskazać można dwie elementarne kategorie powodów leżących u podstaw działań ochronnych. Po pierwsze będą to czynniki bezinteresowne, które mogą być określane także jako ideowe. Motywacja ochronna tej kategorii przesłanek związana jest z samą świadomością konieczności ochrony przyrody. Wypływała ona z wewnętrznych potrzeb natury ludzkiej, w następstwie których określone postępowanie człowieka podejmowano w celu ich zaspokojenia. Przy czynnikach ideowych istotną rolę odgrywa również kierowanie się w postępowaniu dobrem sprawy, bez oczekiwań dla własnych korzyści czyli bezinteresowność działania oraz podążanie za uczuciami wywoływanymi przeżyciami wewnętrznymi czyli aspekt emocjonalny. Pośród przesłanek bezinteresownych należy wyróżnić następujące motywy ochronne: kulturowe, religijne, estetyczno-wizualne oraz etyczno-filozoficzne.

Drugą kategorię stanowią czynniki praktyczne, które można określać także jako użytkowe. Zagadnienie ochrony z punktu widzenia przesłanek praktycznych ma na celu utrzymywanie stałych zasobów przyrody poprzez racjonalne gospodarowanie nimi i wyszukiwanie takich sposobów ich wykorzystywania, aby zaspokoić podstawowe potrzeby ludzi, żeby mogło ono być trwałe, nieprzerwane i nie obniżało jakości zasobów. Pośród przesłanek praktycznych należy wyróżnić następujące motywy ochronne: ekonomiczno-gospodarcze, strategiczne, egzystencjalne, rekreacyjno-zdrowotne oraz naukowe.

Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto wskazaną powyżej klasyfikację motywów ochrony zasobów przyrody i w takiej kolejności zostaną one omówione.

2. Kategoria ideowych (bezinteresownych) motywów ochrony przyrody

Jedne z najistotniejszych i najwcześniejszych motywów bezinteresownych stanowią motywy kulturowe⁷. Motywy te mają wpływ na formowanie i ustalenie społecznie pożądaných sposobów postępowania ludzi w odniesieniu do świata przyrody. Ich zasadniczą rolą jest rozpropagowanie odpowiedniego paradygmatu współzależności pomiędzy ludźmi a otaczającym ich środowiskiem przy-

⁷ E. Symonides, op. cit., s. 70–71.

rodniczym. Wywodzą się one z koncepcji natury ogólnokulturowej, które tworzono i stopniowo doprecyzowywano w ramach XIX i XX wiecznego ruchu na rzecz ochrony przyrody⁸. W działalność tego ruchu zaangażowanych było wiele osób reprezentujących różnorodne środowiska i grupy społeczne takie jak m.in. biolodzy (m.in. Maksymilian Siła-Nowicki), geolodzy (m.in. Ludwik Zejszner, Walerj Goetel), botanicy (m.in. Marian Raciborski, Władysław Szafer) duchowni (m.in. ks. Eugeniusz Janota, ks. Bogusław Królikowski), twórcy kultury wywodzący się z różnych jej obszarów (m.in. Stanisław Witkiewicz, Adam Asnyk, Stefan Żeromski, Mieczysław Karłowicz, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Stanisław hr. Zamoyski). Zależności pomiędzy kulturą a przyrodą eksponowane są w pracach pioniera ochrony przyrody i turystyki w Polsce J. G. Pawlikowskiego, W publikacji z 1913 r. wskazuje on że:

Kultura wyszła z przyrody i nosiła długo na sobie jej cechy; potem zwróciła się przeciw niej. [...] Hasło powrotu do przyrody, to nie hasło abdykacji kultury, - to hasło walki kultury prawdziwej z pseudo-kulturą, - to hasło walki o najwyższe kulturalne dobra⁹. Należy jednak podkreślić, że motywy kulturowe stanowią kategorię rozbudowaną i zróżnicowaną¹⁰.

Jak sama nazwa wskazuje, są one związane z kulturą – cywilizacją i należy w tej kategorii wskazać przesłanki: patriotyczne, historyczno-pamiętkowe oraz etniczno-społeczne.

W odniesieniu do motywów patriotycznych bazowano na założeniu konieczności ochrony przyrody ojczystej¹¹. Przesłanki patriotyczne mają zatem elementarne znaczenie dla kształtowania i utrzymania przynależności etnicznej. Jedną z form świadomości narodowej stała się bowiem przyroda ojczysta. Ważna jest w tym miejscu jej relacja z perspektywą kulturową i jej charakterystycznymi elementami. Więż ta wyrażana jest za pomocą określenia *genus loci* – poczucie przynależności, co sprawia że pewne przestrzenie wpływają na aktywizowanie się ludzi do ochrony przyrody właśnie z motywacji patriotycznej. Słusznie zauważa E. Symonides, że według pisarzy oraz filozofów, ochrona przyrody powinna być elementem patriotycznego wychowania każdego młodego pokolenia¹². Wzrost świadomości narodowej będący pokłosiem upadku I RP i utraty niepodległości państwowej odcisnęły swoje piętno na założeniu dbałości o przyrodę za-

⁸ Z. Mirek, Kulturowe podstawy oraz motywy ochrony przyrody w kontekście współczesnych wyzwań cywilizacyjnych, *Aura* 2015, nr 5, s. 4-8.

⁹ J.G. Pawlikowski, *Kultura a natura*, osobna odbliska z „Lamusa” IV, wyd. Sekcji Ochrony Tatr TT Lwów MCMXIII, Warszawa, s. 64.

¹⁰ Trafnie wskazuje A. Przyborska-Klimczak, że motywy patriotyczne i historyczno-pamiętkowe składają się na kulturowy aspekt ochrony przyrody, w którym przypisuje się jej wartość historyczną i podkreśla jej znaczenie dla zachowania świadomości narodowej. A. Przyborska-Klimczak, *Ochrona przyrody. Studium prawnie międzynarodowe*, Lublin 2004, s. 30–31.

¹¹ S. Myczkowski, *Człowiek-przyroda-cywilizacja*, Warszawa 1976, s. 12–18.

¹² E. Symonides, op. cit., s. 70–71.

inicjowanym w XIX w. i kontynuowanym następnie w XX w. W czasach zaborów na ziemiach polskich istotną rolę w tym zakresie odegrały poglądy epoki romantyzmu, w której do głosu dochodziły uczucia wierności ojczyźnie i własnemu narodowi¹³. Wobec czego wyraz kształtowanego od XIX w. patriotyzmu stanowiło m.in. poszanowanie środowiska przyrodniczego i jego ochrona. Odzyskanie niepodległości po latach zaborów wiązało się z koniecznością scalenia w jeden niezależny i sprawnie funkcjonujący organizm państwowy obszarów podlegających trzem państwom zaborczym i obowiązujących na ich terenie różnorodnym systemom prawnym. Odbudowa państwowości wiązała się z wieloma wyzwaniami, które były podejmowane w różnorodnych obszarach życia społecznego w tym również na polu ochrony przyrody, które mogłoby wydawać się mniej istotnym w odniesieniu do wagi elementarnych problemów ustrojowych. Niemniej jednak podjęte działania ochronne wynikały z niezłomności sozologów i ich zdeterminowanej postawy, dla których ochrona przyrodniczego dziedzictwa kraju była wyrazem autentycznego patriotyzmu, który należy rozumieć jako miłość do ojczystej ziemi.

Historyczno-pamiętkowe przesłanki ochrony przyrody, ze względu na swój charakter, także stanowią element motywów kulturowych¹⁴. Wykazują one silny i bezpośredni związek z patriotyczną motywacją do podejmowania działań ochronnych, ale są od nich historycznie wcześniejsze. Bezsprzecznie można stwierdzić, że przyroda może podlegać ochronie z perspektywy wydarzeń historycznych, legend, podań, przekazów i pamiątek ludowych łączących się z danym miejscem. Nad znajdującymi się tam tworam przyrody rozciągnięta jest troska, która trwa w czasie. A zatem historia powiązana z przyrodą tworzy spójną i owocną całość bowiem przeszłość jest podbudową do kreowania pozytywnej, użytecznej i bardziej przyjaznej człowiekowi a także naturze przyszłości. Historyczno-pamiętkowe motywy ochrony przyrody stanowią odpowiedź na przywiązywanie społeczeństwa do ojczyzny, w tym przyrody ojczystej i znajomości jej historii. Motywy historyczno-pomnikowe powodują, że ochroną obejmuje się obiekty przyrodnicze, które wykazują związek z wydarzeniami, a także postaciami historycznymi. Wiele obszarów i gatunków zostało zachowanych w wyniku wysiłków podejmowanych przez kolejne pokolenia na przestrzeni wielu lat. Pisząc o motywach historyczno-pamiętkowych warto wskazać, że m.in. z tych pobudek objęto ochroną, a następnie przywrócono naturze populację żubrów

¹³ Przykłady takich poglądów znajdziemy zarówno w literaturze pięknej m.in. u Adama Mickiewicza czy Juliusza Słowackiego, ale również w publikacjach naukowych i popularno-naukowych m.in. u Jędrzeja Śniadeckiego czy Walerego Goetela. Zob. szerzej m.in. T. Poller, *Przyroda, cywilizacja, kultura w refleksji Adama Mickiewicza*, „Państwo i Społeczeństwo” 2004, t. 4 nr 2, s. 221–230; W. Kulesza, „*Pan Tadeusz*” ewangeliją ochrony przyrody, Odbitka z „Ochrony Przyrody” 1931, R. 11, Kraków, s. 3–12; J. Śniadecki, *Teoria jestestw organicznych*, Wydanie nowe, Warszawa 2018, s. 70–75; W. Goetel, *O czar wielkiej przyrody*, Wierchy 1935, R. 13, s. 29.

¹⁴ Tak samo uważa A. Przyborowska-Klimczak. Zob. A. Przyborowska-Klimczak, op. cit.

w Polsce¹⁵. Kolejnym przykładem może być ustanowienie w zaborze pruskim pomników i zabytków przyrody, ze względu na ich wartość historyczną i naukową, które zainicjowało koncepcję ochrony konserwatorskiej, polegającej na zachowaniu cennych elementów pierwotnej przyrody¹⁶. Ochrona ze względów historyczno-pomnikowych została prawnie uregulowana w ustawie Wielkiego Księstwa Heskiego o ochronie pomników z 16 lipca 1902 r. w zapisach której wskazuje się, że ochronie podlegają twory przyrody, „których zachowanie bądź ze względów historycznych, bądź przyrodniczo-naukowych, bądź dla piękności lub cech swoistych krajobrazu, leży w interesie publicznym”¹⁷. Podobne regulacje zawarto w norweskiej ustawie o ochronie przyrody z dn. 15 lipca 1910 r. gdzie w § 1. wskazano, że

Król może postanowić, że pewne twory przyrody, albo pewne miejsca, mają podlegać ochronie, jeśli ochrona taka uznana zostanie za potrzebną, dla zachowania dzikich roślin i zwierząt, lub utworów geologicznych czy mineralogicznych, których zachowanie może mieć znaczenie naukowe lub historyczne¹⁸.

Kolejne z przesłanek to etniczno-społeczne motywy ochrony przyrody, które również należy zaliczyć do grupy motywów kulturalnych. W pierwszej kolejności zostanie przedstawiony element etniczny, a następnie aspekt społeczny. Dla celów niniejszego opracowania warto wskazać rozumienie pojęcia grupa etniczna oraz etniczność, które pomogą nakreślić ich relacje w odniesieniu do motywacji ochronnej. Pierwszy termin oznacza zbiorowość, która współuczestniczy w poczuciu człowieczeństwa oraz podziela tożsamość kulturową. Grupy etniczne to zbiorowości należące do jakiegoś szerszego społeczeństwa, odróżniające się od

¹⁵ Ochrona żubra rozpoczęła się na ziemiach polskich jeszcze w okresie Jagiellońskim. W 1529 r. w Statutach Litewskich został zamieszczony przepis wprowadzający ochronę niektórych gatunków dzikich zwierząt w tym żubra, za zabicie którego przewidziana była surowa kara. Ochrona była kontynuowana również w czasach porozbiorowych. W 1803 r. car Aleksander I wydał dekret zabraniający polowań na żubry bez jego pozwolenia. Za złamanie zakazu groziły wysokie kary, z karą śmierci włącznie. W wyniku działań wojskowych w czasie I wojny światowej białowieska populacja żubra została wytrzebiona. Po zakończeniu wojny podjęto jednak wzmoczone wysiłki, celem reintrodukcji środowisku naturalnemu tego zwierzęcia. W 1924 roku w Puszczy Białowieskiej powstało nadleśnictwo *Rezerwat*, które stało się zaczątkiem Białowieskiego Parku Narodowego. W 1930 roku przyszedł na świat pierwszy młody byczek żubra. Na mocy specjalnego rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 października 1938 roku (Dz.U. 1938, nr 84, poz. 568) żubr został uznany za gatunek ściśle chroniony i ochrona tego gatunku jest kontynuowana do dziś. Zob. szerzej np.: E. Siminska, J. Bech, *Polska ostoją żubra – największego ssaka Europy. Cz. 2. Powrót króla*, „Przegląd Hodowlany” 2011, nr 79 (06), s. 12–14.

¹⁶ A. Wodziczko, *Na straży przyrody. Wiadomości i wskazania z dziedziny ochrony przyrody*, Kraków 1948, s. 6.

¹⁷ J.G. Pawlikowski, *Wstęp*, [w:] *Ochrona przyrody. Organ państwowej komisji ochrony przyrody*, Warszawa 1920, s. 7.

¹⁸ J.G. Pawlikowski, *Ochrona przyrody za granicą*, [w:] *Ochrona przyrody. Organ państwowej komisji ochrony przyrody*, Warszawa 1920, s. 77.

przeważającej w nim zbiorowości szeregiem nietrywialnych i trwałych, przekazywanych z pokolenia na pokolenie cech kulturowych, kształtujących poczucie wspólnoty oraz tożsamości. Etniczność natomiast jest cechą hybrydalną i oparta może być na różnych podstawach, także na zagadnieniach ochrony przyrody¹⁹. O przesłankach etniczno-społecznych wspomina E. Symonides odwołując się do rdzennych mieszkańców zamieszkujących większe terytoria²⁰. Motywy te autorka słusznie powiązuje z koniecznością ochrony lokalnej przyrody na obszarach dotkniętych ubóstwem i zazwyczaj posiadających zdegradowane zasoby naturalne. Ten rodzaj motywacji ochronnej zazwyczaj idzie w parze z podejmowaniem działań służących rozwijaniu gospodarki oraz udzielenia ludności lokalnej niezbędnego minimum egzystencji²¹. Trzeba także wskazać, że omawiana kategoria motywacji ma podstawowe znaczenie dla kształtowania i utrzymania przynależności etnicznej, która stanowi jeden z najważniejszych rodzajów relacji między jednostką a strukturą społeczną (tożsamości). Społeczne motywy ochrony przyrody stanowią stosunkowo niedawno wyodrębnioną przesłankę ochronną. Ich wydzielenie związane jest z tzw. koncepcją praw człowieka trzeciej generacji²², które odnoszą się do prawa do zdrowego środowiska²³. Ewolucja powszechnej ochrony praw człowieka spowodowała zwrócenie uwagi na postrzeganie indywidualnych segmentów wspólnego dziedzictwa ludzkości z punktu widzenia ochrony środowiska. Gdzie przyroda i środowisko identyfikowane są jako wartość, którego ochrona jest niezbędna dla przestrzegania niezwykłego prawa człowieka do życia w zdrowym i czystym środowisku naturalnym. Społeczne motywy ochrony przyrody podlegają w większej części przyjętemu syste-

¹⁹ M. N. Marger, *Race and Ethnic Relations. American and Global Perspectives. Second Edition*. Belmont, California 1991, s. 12–26.

²⁰ E. Symonides, op. cit., s. 74.

²¹ E. Symonides, op. cit., Warszawa 2008, s. 74–75.

²² Prawa człowieka III generacji to prawa kolektywne, przynależne narodom oraz grupom społecznym, wymagające do swojej realizacji współdziałania państw. Wyrażają one ambitne idee: ogólnoludzką solidarność i braterstwo. Wyrażają cele, do których powinna dążyć ludzkość, w obliczu współczesnych problemów świata. Aktualnie do praw III generacji zalicza się przede wszystkim: prawo do pokoju, prawo narodów do samostanowienia, prawo do czystego środowiska naturalnego, prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości, prawo do komunikowania się, prawo do rozwoju. Szerzej na ten temat m.in.: E. Riedel, *Trzecia generacja praw człowieka jako strategia urzeczywistniania praw politycznych i społecznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1990, R. LII, z. 3–4, s. 115–129; M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999; M. Chmaj, *Konstytucyjna zasada godności człowieka i praktyka jej stosowania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Dylematy praw człowieka*, T. Gardocka, J. Sobczak (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008; R. Andrzejczuk, *Prawa człowieka w świetle uwarunkowań kulturowych i prawnych*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2011; W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Znak, Kraków 2011.

²³ A. Kaźmierska-Patryczna, M.A. Król, *Przyrodnicze dobra chronione*, [w:] *Dobra chronione w prawie administracyjnym*, red. Duniewska Z., Łódź 2014, s. 184.

mowi wartości w społeczeństwie. Motywy te są szczególnie ważne w populacjach o rozbudowanej świadomości ekologicznej, dążących do wprowadzania i stosowania w życiu codziennym rozwiązań i koncepcji proekologicznych.

Równie odległy rodowód i doniosłe znaczenie mają motywy o charakterze religijnym. W ramach kultu religijnego ludzie pierwotni otaczali ochroną pojedyncze drzewa, gaje, jeziora, bagna. Niektóre z zasobów przyrody takie jak zbiorniki wodne, drzewa, góry, olbrzymie głazy, kamienie były czczone i stawały się przedmiotem kultu, miejscem składania ofiar²⁴. Już w VII w. p.n.e. w Arabii Środkowej oddawano cześć i chroniono jako święte dorodne drzewa oliwne, skały, głazy, a także źródła oraz studnie. Pierwotne ludy afrykańskie czciły baobaby, ludy europejskie m.in. jabłonie, jałowce, jarzębiny, lipy, dęby. Dla plemion słowiańskich stare drzewa stanowiły symbol długowieczności i źródło mocy, a wyselekcjonowany fragment lasu otaczany był czcią i stanowił miejsce rytuałów religijnych²⁵.

Kolejne z przesłanek bezinteresownych – motywy estetyczno-wizualne są powiązane z podziwianiem przyrody oraz jej walorów i bardzo często wynikały z odczucia potrzeby ochrony przyrody. Bodźce ochronne o charakterze estetycznym mają motywację ideową – bezinteresowną. Przejawy takiej działalności są widoczne już w okresie starożytności. W dziełach greckiego historyka Herodota z Halikarnasu (485–425 r. p.n.e.) znajduje się przekaz o królu perskim Kserksesie (517–465 p.n.e.), którego ukazuje jako entuzjastę przyrody. Wg. Herodota władca zachwyił się wspaniałym drzewem – platanem i celem jego ochrony zawiesił na nim złoty znak i pozostawił strażnika, którego zadaniem była ochrona rośliny²⁶. Motywy estetyczne były jedną z przesłanek wydawania stosownych regulacji normatywnych w późniejszych wiekach. W 1335 r. w Szwajcarii zostało wydane rozporządzenie chroniące ptaki śpiewające, a w 1535 r. w Zurychu rozporządzenie o ochronie ptaków owadożernych. Austriacka regulacja prawna w tej materii została ustanowiona nie tylko dlatego, że uświadomiono sobie iż ptaki pomagają w likwidacji szkodników, ale także z tego powodu, że: *swym miłym śpiewem radują one serce ludzkie*. Motywacja estetyczna była powodem wprowadzenia zakazu zabijania skowronków ustanowionego w Norymberdze w XV w., oraz zakazu niszczenia kwiatów wiosennych w okresie Świąt Wielkanocnych wydany w połowie XVII w. w księstwie Münster²⁷. Konstytucje zakonu Kamedułów z Mons Coronae wydane w XVI w. szczegółowo precyzowały zagadnienia ochrony lasów jednocześnie wskazując: *w obrębie eremu drzew ścinać nie*

²⁴ J. Szmuc, *Spółeczeństwo wobec przyrody – związki przyrody z człowiekiem w zwyczajach ludowych w Polsce i wybranych krajach Europy*, „Przegląd Przyrodniczy” 2018, XXIX, 4, s. 114–140.

²⁵ Zob. szerzej E. Symonides, op. cit., s. 68.

²⁶ A. Leńkowska, *Z dziejów ochrony przyrody na świecie*, [w:] *Człowiek przeciwko sobie*, Warszawa 1977, s. 44.

²⁷ L. Indeka, Z. M. Karaczun, *Człowiek a środowisko przyrodnicze*, Warszawa 1993, s. 97–116.

wolno, aby nie niszczyć piękności miejsca²⁸. Przesłanki estetyczne stanowiły jeden z fundamentów zakładania ogrodów w okresie odrodzenia i baroku²⁹. W 1765 r. na Wyspie Monasterskiej położonej na rzece Dniepr, ustanowiono ochronę prawną, która objęła znajdujące się tam uroczysko leśne³⁰. Bodźcem, który przyczynił się do dalszego rozwoju motywacji estetycznej był tzw. *kult natury* zainicjowany we Francji w XVIII w. przez Jana Jakuba Rousseau. Również względy estetyczne były jedną z przesłanek utworzenia pierwszego parku narodowego na świecie – parku Yellowstone w Stanach Zjednoczonych, a także o objęciu ochroną terenów Tatr, Pienin, Białowieży, oraz Czarnohory³¹.

Ostatnie motywy w grupie przesłanek ideowych to pobudki o charakterze filozoficzno-etycznym, które pojawiły się na skutek zainicjowania antropocentrycznych (homocentrycznych) działań o charakterze bezinteresownym. Działania tego typu były podejmowane jeszcze w okresie starożytności, ale uzyskały doniosłe znaczenie w chwili zdynamizowania się i dostrzeżenia negatywnych skutków ekspansji ekonomiczno-technicznej na przełomie XIX i XX w. i są aktualne do dziś. Motywy te związane są z dokonaniem oceny rezultatów określonych działań zgodnie z moralnością oraz sprecyzowania reguł moralnych, które muszą być przestrzegane przez wszystkich ludzi w ramach ich relacji ze światem przyrody³². Etyka pozwala na odwołanie się do świata wartości bowiem wywiera istotny wpływ na aspekt poznawczy, dlatego powinna odgrywać doniosłą rolę w kształtowaniu działań ochronnych. Rola motywów etycznych została uwypuklona w pracach J.G. Pawlikowskiego. Ten wybitny polski sozolog trafnie stwierdza, że:

Idea ochrony przyrody poczyna się tam dopiero gdzie chroniący nie czyni tego ani dla celów materialnych, ani dla dobra związanej z tworem przyrody [...], innej pamiątkowej wartości, ale dla przyrody samej, dla upodobania w niej, dla odnalezienia w niej wartości idealnych³³.

²⁸ *Reguła św. Benedykta i Konstytucje Zgromadzenia Kamedulów-pustelników Góry Koronnej*, cz. I, R. I, nr 2, Kraków 1912, s. 13, zob. szerzej K. Michalski, *Ochrona przyrody w regułach i konstytucjach zakonnych*, „Ochrona Przyrody”, R. 13, Kraków 1933, s. 5–6.

²⁹ K. Buchwald, W. Engelhard, *Kształtowanie krajobrazu i ochrona przyrody*, Warszawa 1975, s. 64–68, także T. Bartkowski, *Ochrona zasobów przyrody i zagospodarowania środowiska geograficznego*, Warszawa – Poznań 1976, s. 58–59.

³⁰ http://www.libertas.pl/bobry_zubry_swistaki_kozice_czyli_krolewskie_zobowiazanie.html dostęp na 23.11.2024 r.

³¹ *Prawo ochrony różnorodności biologicznej*, red. nauk. M. Górski, J. Miłkowska-Rębowska, Warszawa 2013, s. 15.

³² Por. np. T. Ślipko, *Granice życia*, Kraków 1994, s. 23–24; Z. Piątek, *Etyka środowiskowa. Nowe spojrzenie na miejsce człowieka w przyrodzie*, Kraków 1998, s. 7–9.

³³ J.G. Pawlikowski, *Wybór pism*, Warszawa 1938, s. 34.

3. Kategoria użytkowych (praktycznych) motywów ochrony przyrody

Drugą kategorię motywów ochrony przyrody stanowią względy praktyczne. Wraz z rozwojem społeczeństw, zintensyfikowaniem się wpływu ludzi na środowisko oraz zwiększaniem się populacji ludzkiej, zdano sobie sprawę z faktu, że przyroda musi być objęta ochroną. Zasadniczą pobudką do rozpoczęcia tych działań były właśnie motywy użytkowe. Coraz mocniej uświadamiano sobie korzyści, jakie ludzie zyskują dzięki ochronie przyrody. Można stwierdzić, że ludzie zaczęli zabezpieczać określone dobra, bo dostrzegli, że mają w tym interes.

Najwcześniejsze motywy ochrony przyrody zaliczane do kategorii – czynników praktycznych (użytkowych) były oparte na pobudkach o charakterze egzystencjalnym. Przy tej kategorii motywacji bazowano na założeniu, że ochrona zasobów naturalnych wywodzi się z konieczności unormowania zagadnień o charakterze typowo bytowym. Od powstania cywilizacji doświadczenia życiowe stanowiły dla ludzi nie tylko impuls, ale też dyrektywę do dalszego działania. Dlatego oczekiwania odnośnie zainicjowania działań ochronnych wywodzono z przesłanek egzystencjalnych. Motywy te stanowiły podstawę do podejmowania działań zabezpieczających, celem zagwarantowania elementarnych potrzeb życiowych takich jak zapewnienie odpowiedniej ilości pokarmów i surowców wytwórczych. Podjęte w działalności prawotwórczej nawiązanie do motywów egzystencjalnych uwidocznione zostało poprzez bezpośrednie wskazanie szczególnie cennych dóbr, wyznaczenie priorytetów administrowania, określenie czołowych zadań publicznych, zobowiązanie do specyficznych zachowań. Stało się tak, bo ludzie stosunkowo szybko uświadomili sobie, że ich byt jest nierozzerwalnie powiązany z zasobami przyrody (zarówno ożywionej jak i nieożywionej), która zapewnia im środki niezbędne do życia, a żeby ich nie zabrakło należało objąć je należytą ochroną.

Stosunkowo wcześniej pojawiły się także ekonomiczno-gospodarcze przesłanki ochrony przyrody. Motywy te wiązały się ze zjawiskiem antropopresji³⁴, mającym doniosły wpływ na środowisko przyrodnicze. Już w okresie średniowiecza ludzie uświadomili sobie, że zasoby przyrody posiadają konkretną wartość i mogą dawać określone korzyści. Równocześnie zdali sobie sprawę, że zasoby naturalne są ograniczone a ich pozyskiwanie i wykorzystywanie musi być oparte na racjonalnym gospodarowaniu i wyważonym sięganiu po te surowce. Normatywny wyraz takiego właśnie podejścia do dóbr przyrody można znaleźć już w średniowiecznych regulacjach prawnych wydawanych w państwach europejskich, w tym także w prawodawstwie Piastów i Jagiellonów, których zasadniczym

³⁴ Antropopresja to ogół działań człowieka zarówno planowych, jak i przypadkowych mających wpływ na środowisko przyrodnicze.

celem była ochrona przedsięwzięć ekonomicznych władcy³⁵. Motywy ekonomiczno-gospodarcze stanowiły odpowiedź na wyrządzanie przez działalność człowieka szkód w gospodarce naturalnej. Wiążąc się głównie z koniecznością zapewnienia dostępności surowców oraz stabilności środków produkcji i obrotu gospodarczego. Tak motywowana ochrona przyrody wynika z wymiernego wpływu utraty różnicowania biologicznego na efekty gospodarcze.

Następnym motywem z grupy użytkowych jest motyw strategiczny. Ochrona ze względu na przesłanki strategiczne była podejmowana ze względu na naturalną przeszkodę zabezpieczającą, jaką stanowiły twory przyrody. Chodzi tu przede wszystkim o lasy, które w sposób naturalny były pierwotną barierą na terenach pogranicznych. Na ziemiach polskich od czasów pierwszych Piastów utrzymywane były obszary puszczy, które stanowiły naturalną asekurację dla terenów zurbanizowanych albo o doniosłym znaczeniu militarnym³⁶. Poza ochroną drzewostanów podejmowane były wysiłki, których celem było utrzymanie terenów bagnistych na granicy państwa³⁷. Motywy strategiczne były jednym z najważniejszych powodów, dla którego od XVIII w. wzdłuż dróg, szlaków kolejowych, dróg wodnych i kanałów melioracyjnych sadzono szpalery drzew, które tworząc aleje³⁸ ułatwiały podróżowanie i odnajdowanie właściwej lokalizacji danego szlaku komunikacyjnego³⁹. Obsadzanie traktów drzewami miało również

³⁵ Załączki tak motywowanej prawnej ochrony przyrody można znaleźć w systemie królewskich regaliów łowieckich, górniczych, bartnych a także w zakresie połowu ryb. W I połowie XV w. ustanowiono pierwsze regulacje prawne, których przedmiotem była ochrona zasobów przyrody. Wprowadzono reglamentacje w zakresie polowań na niektóre gatunki zwierząt oraz okresy ochronne dla prowadzenia połowów. Niektóre gatunki chroniono poprzez ograniczenia w zakresie wycięcia niektórych gatunków drzew. W XVI w. w statutach litewskich ustanowiono ochronę drzew, gniazd sokolich i źeremi bobrowych. W celu protekcji dóbr przyrodniczych utworzono pierwszy w historii rezerwat turów na Mazowszu. W II połowie XVIII w. wprowadzono pierwsze nakazy racjonalnej gospodarki leśnej.

³⁶ L. Jastrzębski, *Prawne zagadnienia ochrona przyrody*, Warszawa 1980, s. 8.

³⁷ S. Myczkowski, *Człowiek, Przyroda, Cywilizacja. Kształtowanie zasobów przyrody oraz ochrona biosfery*, Warszawa 1976, s. 12–13.

³⁸ Pierwsze regulacje prawne odnoszące się do tworzenia alei przydrożnych wywodzą się z Prus, gdzie w XVIII i XIX w. (dokładnie w 1731 r., 1797 r., 1841 r.) były wydawane edykty królewskie w tym zakresie. Normatywna działalność w tym zakresie była także podejmowana w Galicji (1827 r., 1856 r.), gdzie zalecano właściwym władzom sadzenie drzew „wzdłuż gościńców Rządowych”, a następnie ustanowiono przepisy w zakresie egzekwowania nałożonych powinności. Również na ziemiach zaboru rosyjskiego istniał nakaz sadzenia drzew przydrożnych. Działania te były kontynuowane w Polsce w XX w. Po odzyskaniu niepodległości ustawą z 1921 r. i rozporządzeniem z 1922 r. uregulowano kwestie związane z sadzeniem drzew wzdłuż dróg. Po 1945 r. w dalszym ciągu otaczano pieczę nasadzenia przydrożne. Szerzej w tej kwestii zob. A. Habuda, W. Radecki, *Ochrona prawna drzew i krzewów poza lasami*, Wrocław 2015, s. 25–46.

³⁹ K. Worobiec, *Aleje przydrożne - wyjątkowy element krajobrazu. Jak powstały, dlaczego znikają, kto i jak je ocali?*, Muzeum w Kwidzynie, 19 września 2013, http://zamek.kwidzyn.pl/up/_fck_files/file/Konferencja_aleje/Aleje_przydrozne_wyatkowy_element_krajobrazu.pdf (dostęp 24.10.2024)

chronić wojsko, ułatwiając jego przemarsz i dając cień. W literaturze motyw strategiczny jest akcentowany nie tylko ze względu na kwestie związane z obronnością państwa ale także ze względu na konieczność ochrony przed oddziaływaniem świata zewnętrznego i kontaktami z ludźmi⁴⁰.

Nie mniej istotnymi motywami ochronnymi są przesłanki o charakterze rekreacyjno-zdrowotnym. Przesłanki te bazują na wskazaniu istotnego związku pomiędzy zachowaniem właściwego stanu środowiska naturalnego a jakością zdrowia psychicznego i fizycznego ludzi. Chroniąc przyrodę z motywacji rekreacyjno-zdrowotnej należy rozważać skutki środowiskowe rozmaitych zachowań w powiązaniu do ich relacji ze zdrowiem ludzi i ich wpływem na jakość życia przyszłych pokoleń. Ochrona zdrowia i sprawności fizyczno-psychicznej jest istotna na każdym etapie życia człowieka. Obciążenia organizmu związane z zanieczyszczeniem środowiska czy degradacją przyrody wywierają negatywny wpływ na zdrowie i kondycje psychiczną. Tylko odpowiednio chroniona przyroda stanowi podstawę dla zapewnienia zdrowia ludzi i ich odpowiedniego rozwoju oraz przyczynia się do popularyzacji rekreacji wśród społeczeństwa. Należy zgodzić się ze spostrzeżeniem E. Symonides, która wskazuje że aspekt zdrowotny „w najbliższych latach będzie cieszyć się wzmocnionym zainteresowaniem ze względu na wzrost liczby ludności na świecie oraz liczby chorób cywilizacyjnych⁴¹”. Dlatego ten motyw powinien leżeć u podstaw opracowywania strategii, programów i działalności legislacyjnej odnoszących się do ochrony przyrody zarówno w ujęciu międzynarodowym i krajowym na szczeblu centralnym jak i lokalnym.

Motywacja rekreacyjno-zdrowotna dbałości o przyrodę pozwala na podejmowanie działań dążących do poprawy zdrowia fizycznego i psychicznego poprzez kontakty turystyczne z niezdegradowanym środowiskiem przyrodniczym. Czyste powietrze pozytywnie oddziałuje na organizm człowieka, a wędrowki i przebywanie na łonie natury poprawiają kondycję fizyczną. Kontakt z piękną, niezdegradowaną przyrodą powoduje wyciszenie psychiczne i odstresowanie. Tereny o wysokich walorach przyrodniczych umożliwiają odprężenie, odpoczynki i relaks, co pomaga nie kumulować w człowieku zmęczenia i wyczerpania. Turyści regenerują swoje siły fizyczne i psychiczne, wzmacniają kondycję do dalszej pracy, uzyskują siły witalne i zdobywają radość życia⁴². Warto nadmienić, że

⁴⁰ E. Symonides, op. cit., s. 70.

⁴¹ E. Symonides, op. cit., s. 74.

⁴² O relacji przyrody i turystyki zob. A.E. Szczepanowski, *Funkcje przyrody, obszarów przyrodniczo cennych i ich inspiracje dla turystyki oraz wynalazków i innowacji wspieranych bioniką*, [w:] *Obszary przyrodniczo cenne w rozwoju turystyki* red. nauk. M. Jalinik i S. Bakier, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2020 r., s. 139–141.

przesłanki rekreacyjno-zdrowotne stanowią zasadniczą motywację zachęcającą ludzi do podejmowania działań na rzecz ochrony przyrody⁴³.

Ochrona przyrody to także ochrona ze względu na motywy naukowe. Znaczenie przesłanek naukowych zostało wyartykułowane przez przyrodników prowadzących swoją działalność od połowy XIX w. i dalej w XX w⁴⁴. Ówczesni działacze ruchu na rzecz ochrony przyrody wskazywali na doniosłą rolę i wartość środowiska naturalnego, które stanowiło pole badań naukowych mających na celu zgłębienie zależności panujących w przyrodzie. Z powyższych tendencji wyłonił się szeroki zakres badań naukowych nad przyrodą i jej uwarunkowaniami. Efektem tych dociekań były liczne odkrycia odnoszące się do zależności i prawideł rządzących światem przyrody, które okazały się istotne dla człowieka⁴⁵. Mimo upływu lat, aktualność zachowuje twierdzenie W. Szafera, który trafnie wskazuje, że pobudki naukowe stanowią motyw,

którego znaczenie z biegiem czasu nie tylko nie słabło, ale coraz to bardziej potężniało, tak że stopniowo stał się on najważniejszym czynnikiem działającym na rzecz ochrony przyrody na całym świecie. Motyw naukowy przyczynił się też najbardziej do tego, że problem ochrony przyrody stał się z czasem problemem międzynarodowym⁴⁶.

Warto nadmienić, że pierwszą aktywnością w zakresie ochrony przyrody z pobudek naukowych na ziemiach polskich była inicjatywa ochrony zwierząt tatrzańskich – kozicy i świstaka. Działania te zostały zainspirowane przez przyrodników Ludwika Zeisznera, Maksymiliana Siłę-Nowickiego i Eugeniusza Janotę. Dzięki ich staraniom doszło do uchwalenia przez Sejm Krajowy we Lwowie w dniu 5 października 1868 r. ustawy „względem zakazu łapania, wytępienia i sprzedawania zwierząt alpejskich, właściwych Tatrom, świstaka i dzikich kóz”⁴⁷, która w dniu 19 lipca 1869 r. uzyskała sankcję cesarską i stała się prawem obowiązującym⁴⁸. Ustawa wprowadzała pod groźbą wysokiej grzywny zakaz polowań na chronione zwierzęta oraz ich sprzedaży. Akt ten uznawany jest za pionierski w skali międzynarodowej⁴⁹.

⁴³ Polacy w zwierciadle ekologicznym. Raport z badań nad świadomością ekologiczną Polaków w 2008 r. (redakcja naukowa dr Artur Bołtromiuk), https://www.pine.org.pl/wp-content/uploads/pdf/polacy_w_zwierciadle_ekol.pdf (dostęp 05.11.2024).

⁴⁴ W. Szafer, *Z dziejów ochrony przyrody*, [w:] idem (red.), *Skarby przyrody i ich ochrona*, Warszawa 1932, s. 22–23.

⁴⁵ E. Symonides, op. cit., s. 74.

⁴⁶ W. Szafer, *Z dziejów ochrony przyrody*, [w:] idem (red.), *Skarby przyrody i ich ochrona*, Warszawa 1932, s. 23.

⁴⁷ J. Malec, *Pierwsze regulacje prawne z zakresu ochrony przyrody na ziemiach polskich*, „Państwo i Społeczeństwo” 2001, nr 1, s. 142.

⁴⁸ Dz. U. i Roz. Krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wiekiem Księstwem Krakowskim, Lwów 1869, cz. XI, nr 26, s. 16.

⁴⁹ B. Ferens, *Przeszłość i przyszłość ochrony gatunkowej zwierząt w Polsce*, [w:] J. Babicz (red.), *Studia z dziejów ochrony przyrody w Polsce*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985, s. 120.

Motywacja naukowa stanowi bodziec do rozwoju wielu dziedzin nauki. Jako przykład można wskazać takie dziedziny jak nauki rolnicze oraz przyrodnicze w ramach których podejmowane są i prowadzone badania naukowe m.in. w dyscyplinach takich jak rolnictwo, ogrodnictwo, rybactwo, biotechnologia, ekologia, zootechnika. Jak wskazuje D. Jakubowska przesłanki naukowe wykazują silny związek z narastającą w przestrzeni wieków skalą zjawiska wymierania gatunków roślin i zwierząt, będącą konsekwencją zachwiania naturalnej równowagi w ekosystemach, co doprowadziło do tego, że człowiek zaczął dążyć do poznania praw rządzących przyrodą w celu jej ochrony przed niekorzystnymi następstwami swoich poczynań i przywracania w niej stanu równowagi⁵⁰.

Podsumowanie

Jak już zostało to częściowo wyeksponowane, przytoczone motywy ochronne były podejmowane na różnorodnych płaszczyznach w tym także na płaszczyźnie regulacji prawnej, która doprowadziła do pojawienia się pierwszych regulacji normatywnych z zakresu ochrony przyrody. I chociaż, z nowoczesnym podejściem do prawnej ochrony przyrody mamy do czynienia dopiero od II połowy XIX w. to pierwsze normy ochronne są dostrzegalne już w okresie starożytności. Miały one jednak charakter *minorum gentium* i oparte były na względach utylitarnych. Aktualne podejście do kwestii ochrony przyrody zasadniczo bazuje na aspektach politycznym i prawnym, na które istotny wpływ wywierają także względy o charakterze ideologicznym. Wydaje się, że obecne oczekiwania społeczne, nakierunkowane na podejmowanie dynamicznych działań ochronnych stanowią typowe zjawisko dla współczesnego świata. To właśnie metoda regulacji prawnej, będąca następstwem woli politycznej ma stanowić panaceum na bieżące problemy środowiskowe. Koncepcja taka znajduje swoje uzasadnienie w normatywnym podejściu do rozwiązywania problemów społecznych, a do takich zaliczyć należy zagadnienia związane ochroną przyrody. Relatywnie duże znaczenie ma także informacyjny charakter społeczeństwa, które bacznie obserwuje wpływ jaki wywiera rozwój gospodarczo-przemysłowy na przyrodę. Nowoczesne technologie i stały wzrost świadomości ludzi, umożliwiają permanentny monitoring środowiska. Pozwala to w zasadzie na natychmiastowe piętnowanie zdarzeń mających negatywny wpływ na przyrodę i jednocześnie zmuszenie klasy rządzącej do podejmowania dynamicznych działań mających im zapobiegać⁵¹.

⁵⁰ D. Jakubowska, [w:] M. Górski (red.), *Prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2009, s. 477.

⁵¹ Por. np. J. Sadowski, *Patriotyzm od strony przyrodniczej*, [w:] *Integralna Ochrona Przyrody*, pod red. M. Grzegorzczak, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2007, s. 335–362; A. Papuziński, *Historyczne a współczesne motywy i cele ochrony przyrody*, [w:] *Episteme*, t. 57 „Rozmaitości ekofilozofii”, Wyd. Wszechnicy Mazurskiej, Olecko 2006, s. 35–39.

Bibliografia

Literatura

- Andrzejczuk R., *Prawa człowieka w świetle uwarunkowań kulturowych i prawnych*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2011.
- Babicz J. (red.), *Studia z dziejów ochrony przyrody w Polsce*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985.
- Bartkowski T., *Ochrona zasobów przyrody i zagospodarowania środowiska geograficznego*, Warszawa – Poznań 1976.
- Boć J., Nowacki K., Samborska-Boć E., *Prawo ochrony środowiska*, Wrocław 2008.
- Buchwald K., Engelhard W., *Kształtowanie krajobrazu i ochrona przyrody*, Warszawa 1975.
- Duniewska Z. (red.), *Dobra chronione w prawie administracyjnym*, Łódź 2014.
- Gardocka T., Sobczak J. (red.), *Dylematy praw człowieka*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Goetel W., *O czar wielkiej przyrody*, „Wierchy” 1935, R. 13.
- Górski M. (red.), *Prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2009.
- Górski M., Miłkowska-Rębowska J. (red.), *Prawo ochrony różnorodności biologicznej*, Warszawa 2013.
- Grzegorzczak M. (red.), *Integralna Ochrona Przyrody*, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2007.
- Habuda A., Radecki W., *Ochrona prawna drzew i krzewów poza lasami*, Wrocław 2015.
- Hłobił A., *Motywy ochrony środowiska a zachowania proekologiczne człowieka*, „Monografie Komitetu Inżynierii Środowiska PAN” 2009, nr 59.
- Indeka L., Karaczun Z.M., *Człowiek a środowisko przyrodnicze*, Warszawa 1993.
- Jalinik M., Bakier S. (red.), *Obszary przyrodniczo cenne w rozwoju turystyki*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2020.
- Jastrzębski L., *Prawne zagadnienia ochrony przyrody*, Warszawa 1980.
- Kubiak A.P., *Uwagi na temat roli nauk przyrodniczych i nowej duchowości w ochronie przyrody*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2009, 7/2.
- Kulesza W., „Pan Tadeusz” ewangelją ochrony przyrody, „Ochrona Przyrody” 1931, R. 11.
- Leńkowa A. (red.), *Człowiek przeciwko sobie*, Warszawa 1977.
- Malec J., *Pierwsze regulacje prawne z zakresu ochrony przyrody na ziemiach polskich*, „Państwo i Społeczeństwo” 2001, nr 1.
- Marger M.N., *Race and Ethnic Relations. American and Global Perspectives*, Second Edition. Belmont, California 1991.
- Michalski K., *Ochrona przyrody w regulacjach i konstytucjach zakonnych*, „Ochrona Przyrody” 1933, R. 13.

- Mirek Z., *Kulturowe podstawy oraz motywy ochrony przyrody w kontekście współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*, „Aura” 2015, nr 5.
- Myczkowski S., *Człowiek, Przyroda, Cywilizacja. Kształtowanie zasobów przyrody oraz ochrona biosfery*, Warszawa 1976.
- Ochrona przyrody*. Organ państwowej komisji ochrony przyrody, Warszawa 1920.
- Osiatyński W., *Prawa człowieka i ich granice*, Znak, Kraków 2011.
- Papuziński A., *Historyczne a współczesne motywy i cele ochrony przyrody*, [w:] *Episteme*, t. 57 „Rozmaiłości ekofilozofii”, Wyd. Wszechnicy Mazurskiej, Olecko 2006.
- Pawlikowski J.G., *Wybór pism*, Warszawa 1938.
- Pawlikowski J.G., *Kultura a natura*, osobna odbitka z „Lamusa” IV, wyd. Sekcji Ochrony Tatr TT Lwów MCMXIII.
- Piątek Z., *Etyka środowiskowa. Nowe spojrzenie na miejsce człowieka w przyrodzie*, Kraków 1998.
- Piechowiak M., *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.
- Polacy w zwierciadle ekologicznym. Raport z badań nad świadomością ekologiczną Polaków w 2008 r.* (redakcja naukowa dr Artur Bołtromiuk).
- Poller T., *Przyroda, cywilizacja, kultura w refleksji Adama Mickiewicza*, „Państwo i Społeczeństwo” 2004, t. 4, nr 2.
- Przyborowska-Klimczak A., *Ochrona przyrody. Studium prawno międzynarodowe*, Lublin 2004.
- Riedel E., *Trzecia generacja praw człowieka jako strategia urzeczywistniania praw politycznych i społecznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1990, R. LII, z. 3–4.
- Samsonowicz H., *Plemię i państwo*, „Kwartalnik Historyczny” 2005, R. 112, nr 3.
- Siminska E., Bech J., *Polska ostoja żubra – największego ssaka Europy. Cz. 2. Powrót króla*, „Przegląd Hodowlany” 2011, nr 79 (06).
- Symonides E., *Ochrona przyrody*, Warszawa 2008.
- Szafer W. (red.), *Skarby przyrody i ich ochrona*, Warszawa 1932.
- Szmuc J., *Społeczeństwo wobec przyrody – związki przyrody z człowiekiem w zwyczajach ludowych w Polsce i wybranych krajach Europy*, „Przegląd Przyrodniczy” 2018, XXIX, 4.
- Ślipko T., *Granice życia*, Kraków 1994.
- Śniadecki J., *Teoria jestestw organicznych*, Wydanie nowe, Warszawa 2018.
- Wodźniczko A., *Na straży przyrody. Wiadomości i wskazania z dziedziny ochrony przyrody*, Kraków 1948.
- Worobiec K., *Aleje przydrożne – wyjątkowy element krajobrazu. Jak powstały, dlaczego znikają, kto i jak je ocali?*, Muzeum w Kwidzynie, 19 września 2013.

Akty prawne

Dz. U. i Roz. Krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wiekiem Księstwem Krakowskim, Lwów 1869, cz. XI, nr 26, s. 16.

Netografia

<https://sjp.pwn.pl/szukaj/motyw.html> dostęp na 23.10.2024 r.

http://www.libertas.pl/bobry_zubry_swistaki_kozice_czyli_krolewskie_zobowiazanie.html

http://zamek.kwidzyn.pl/up/_fck_files/file/Konferencja_aleje/Aleje_przydrozne_wyjatkowy_element_krajobrazu.pdf

https://www.pine.org.pl/wp-content/uploads/pdf/polacy_w_zwierciadle_ekol.pdf

The Motives for Nature Conservation: Historical and Systematic Perspectives

Abstract

Nature conservation has deeply rooted traditions that have evolved over centuries, remaining closely intertwined with human activity. Since the earliest times, humans have interacted with the natural environment, initially in ways that were minor and posed no significant threat to its integrity. However, with societal, industrial, and technological advancements, this pressure intensified, ultimately leading to global environmental degradation. This phenomenon necessitated protective measures and the implementation of sustainable resource management principles. The relationship between humans and nature has been shaped by both intrinsic human needs and cultural and social values, which are reflected in the historical valuation of nature and its elements. The motives behind conservation efforts can be categorized into two fundamental types: selfless (ideological) and practical (utilitarian). Selfless factors, such as aesthetic, religious, cultural, and ethical-philosophical motives, are rooted in an awareness of the need to protect nature, a commitment to the common good, and an emotional appreciation of the natural world's values. Conversely, practical factors include economic, strategic, health-related, and scientific motives, focusing on the rational use of resources to ensure their sustainability and availability for future generations. The historical evolution of conservation motives mirrors the shifting priorities of societies, ranging from religious considerations in early times to contemporary approaches that address both ecological and economic needs. This study aims to systematize conservation motives based on the aforementioned classification, highlighting their historical context and modern implications.

Keywords: history of nature conservation, nature conservation law, premises of nature protection, cultural values, natural resource protection, nature conservation.